

İzmir Yahudileri

Osmanlı Dönemi İzmir Yahudileri

Modern Tarih

Dina DANON

Mayıs 2024

978-625-99086-4-9

Monografi® | 012

ÖZGÜN İSMİ

The Jews of Ottoman Izmir, A Modern History

©Stanford University Press

Stanford, California, 2020

ÇEVİRİ

Seda KUTSAL

ÇEVİRİ EDITÖRÜ

Ceren YILDIZ

SON OKUMA

Ayşen SARI

BASKI

Melisa Matbaacılık Sertifika No: 45099

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelhavuzlar

Yolu Sok. Acar Sanayi Sitesi No: 16

Zeytinburnu 34010 İstanbul

Monografi Yayınları

Sertifika No: 43841

Aziz Mahmut Hüdayi Mah.

Hakimiyeti Milliye Cad. No: 58/64

Üsküdar 34672 İstanbul

Tel: 0.216 334 52 55

bilgi@monografiyayinlari.com

www.monografiyayinlari.com

www.twitter.com/monografiyay

www.instagram.com/monografiyayinlari

Eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek kaydıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz, dağıtılamaz.

Dina DANON

Osmanlı Dönemi
İzmir Yahudileri
MODERN TARİH

Çeviri: Seda KUTSAL

MONOGRAFİ

DINA DANON

Dina Danon, Binghamton Üniversitesi Judaic Studies and History'de [Yahudi Araştırmaları ve Tarihi] yardımcı doçent. Doktorasını Stanford Üniversitesi'nde tamamlayan Danon, Association for Jewish Studies'in [Yahudi Araştırmaları Derneği] Paula E. Hyman Mentorluk Programı'ndaki akademisyenler arasındadır. Ayrıca Ladinonun korunmasıyla ilgilenen Danon, Romen Dilleri'nden Bryan Kirschen'le birlikte, Binghamton Üniversitesi'nde "Ladino Lab" adlı bir girişimi yönetmektedir.

Araştırmalarında modern dönem Doğu Sefarad diasporası ve Akdeniz'deki Mizrahi topluluklarının sosyal tarihi üzerine yoğunlaşan Danon kaynak olarak daha önce keşfedilmemiş Ladino dilindeki arşiv malzemelerinden yararlanır.

Danon ilk kitabı *Osmanlı Dönemi İzmir Yahudileri, Modern Tarih*'te, dilencilerden, seyyar satıcılara, esnaflar ve ev kadınlarından hahamlara dek birçok kesime ses veriyor.

İkinci kitabı üzerinde çalışan Danon, bu çalışmasında Osmanlı Sefarad dünyasında evlilik, evlilik pazarı ve boşanma gibi konuları ele almayı planlamaktadır. Ayrıca modern İslam dünyasında Yahudileri ele alan *Longing and Belonging: Jews in the Modern Islamic World* adlı ortak bir derleme kitabı üzerinde de çalışmaya devam etmektedir.

SEDA KUTSAL

1983'te İzmir'de doğdu. Ortaokul ve liseyi İzmir Saint Joseph'te tamamladıktan sonra İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler eğitimi aldı. İş hayatına halkla ilişkiler ajanslarında başladı ve metin yazarı olarak devam etti. Çalışırken ek olarak redaktörlük ve son okuma yaptıktan sonra iş alanını yarıncılığa kaydirdi. Editörlük de yapan Kutsal, çeşitli yayınevlerinde Fransızca ve İngilizce çeviri yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Dil, Transliterasyon ve Sistemler Üzerine Bir Not	XI
Teşekkür	XIII
Giriş	1
Kökenler	5
Yolların Ayrılması	6
Kırılmalar	12
Osmanlı Sefarad Modernitesi	20
Kaynaklar	28
1. Juderia ve Kamusal Alan	32
İzmir: Oluşturulan Ortak Bir Şehir	33
Yoksulluk ve Dilencilik	37
Rus Mülteci Sorunu	42
Purim Kutlamaları	45
Bağış ve <i>Las Kojitas</i>	48
Bağış Etkinlikleri	50
Rothschild Hastanesi	52
2. <i>Kualo Es La Vera Karidad?</i> Gerçek Hayır Kurumu Nedir?	56
Modern Hayır Kurumu	57
Modernleşme	67
Yoksulluğun Giderilmesi	70
<i>Alliance</i> Üretkenleştirilmesi	76
Ticari Eğitim	77
3. Ondan Bir Mösyö Yaratın!	83
Karataş'ın Oluşumu	85

Modern Hayırseverlik Kültürü	88
Yeni Sosyalleşme Biçimleri	93
Cinsiyet	97
Yeni Boş Vakit Türleri	103
Burjuva Saygınlığı ve Özdisiplin	107
4. Kehillah'ı Ayakta Tutmak: El Pueblo'yu Vergilendirmek	113
Cemaat Finansmanı	114
Paydaşlar ve Gabela Sistemindeki Yolsuzluk	115
"Geleneksel" Cemaat Özerkliğinin Mekanizmaları	116
Modern Değişim	119
Bültenler ve Basın	120
Politikleştirme	126
Gabela Söylemleri	131
5. Otorite ve Liderlik: El Pueblo'yu Temsil Etmek	138
Laik Otorite	139
Hahambaşılık	151
İlerleme Olarak Hahamlık	155
Sonuç	160
Notlar	165
Kaynakça	206
Dizin	222

Babaannem
Dona Sazbon Danon
anısına ithaf edilmiştir.

TÜRKÇE BASKIYA NOT

Osmanlı Dönemi İzmir Yahudileri, Modern Tarih kitabımın Türkçeye çevrilmesinden çok mutluyum. Böylece kitap çok daha geniş bir kitleye ulaşabilecek ve hikâyesini Türk okuyucularla paylaşabilecek.

İzmir'in torunu olarak, şehrin zengin kültürel yaşamının insan-
da yankı uyandırması şaşırtıcı değil. Okuyucuların yalnızca İzmir
Yahudi cemaatinin değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli şe-
hirlerinden birindeki dinamik ve ortak kentsel manzaranın da canlı
bir portresini bulmasını umuyorum.

Dina Danon

DİL, TRANSLİTERASYON VE SİSTEMLER ÜZERİNE BİR NOT

İzmir Yahudilerinin konuştuğu başlıca dil, diğer isimlerin yanında Ladino, Yahudi İspanyolcası ve Judezmo olarak anılır. Tam anlamıyla “Ladino”, konuşulan yerel dil değil de ödünçleme alıntı yapılan dil anlamına gelse de bu terim Doğu Sefarad diasporasının yerel dilini belirtmede yaygınlaşmıştır. Genel anlayışı kolaylaştırmak için ben de bunu kullanıyorum. Ladino kaynakları tercüme ederken Sefarad diasporasına özgü telaffuzları daha iyi yansıtmak için bazı değişikliklerle *Aki Yerushalayim*'deki sistemi takip ettim (örneğin “Tzedakah” değil “Sedaka”, “Haggadah” değil “Agada”). Diğer tüm durumlarda “matza” ve “mitzvah” gibi standart İngilizce yazımı kullandım. Ladino kaynaklarda isimlerin ya da unvanların çevirisinin Latin alfabesiyle geçtiği yerlerde orijinalin imlasına sadık kaldım (örneğin “El Komersial” değil “*El Comercial*”). Bunun dışında, şahıs isimlerinin yerleşik İngilizce yazımlarını kullandım. İbraniceyi tercüme ederken vurgular hariç *Encyclopedia Judaica** sistemini izledim.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çoğu yer gibi, bu kitapta ele alınan şehrin de “İzmir”, “Smyrne” ve “Smyrna”nın yanında birçok ismi daha bulunuyor. Şehrin Yahudileri, “Izmirna” ve “Izmirne” çeşitleriyle birlikte genellikle “Izmir” kelimesini kullanıyorlardı. İngilizce literatürdeki yaygın imla kuralına uyarak “İzmir” yerine “Izmir”i seçtim. Standart İngilizce yazımı olmayan Türkçe yer isimleri ve terimleri için Türkçe yazım kurallarına uydum.

* Yahudiler, Yahudilik ve İsrail hakkında yazılmış bir ansiklopedi. (ç.n.)

Kitab-ı Mukaddes referansları için *JPS Hebrew-English Tanakh: The Traditional Hebrew Text and the New JPS Translation*'ı (Philadelphia: The Jewish Publication Society, 2003) kullandım. Mişna* kaynaklarında ise Jacob Neusner'in *The Mishnah: A New Translation* (New Haven: Yale University Press, 1988) kitabını takip ettim. Yayımlanmış kaynaklar için Yahudi ya da Hicri takvimlerin kullanıldığı yerlerde parantez içinde Miladi tarihini yazdım.

Ağırlıklar ve Ölçüler

1 *okka* = 1.282 gram

1 *metelik* = 10 para

1 *kuruş* = 40 para

1 *mecidiye* (gümüş) = 20 kuruş

1 *lira* (altın) = 100 kuruş

* Talmud'un ilk bölümü. Yahudilikte medeni hukuk ve ceza hukukunu anlatır. (ç.n.)

TEŞEKKÜR

Bu kitabı yazarken birçok öğretmenimin, meslektaşımın ve arkadaşımın yardımından faydalandım. Her şeyden önce, üniversite günlerimden beri Pensilvanya Üniversitesi'nde tarih üzerine yüksek lisans tezimi yazarken entelektüel açıdan rol model aldığım ana danışmanım Aron Rodrigue'e teşekkür ederim; uzun süredir Sefarad Yahudilerine duyduğum ilgi profesyonel bir tutkuya dönüştü. Sefarad geçmişini keşfim, Aron'un akıl hocalığıyla saymakla bitmeyecek kadar zenginleşti. Sefarad ve Osmanlı dünyası hakkındaki derin bilgisi, daima erişilebilir olması, rehberliği ve desteği birbirini tamamladı. İdaresi altında çalıştığım için kendimi gerçekten ayrıcalıklı hissediyorum ve yalnızca onun bu alana yaptığı muazzam katkıların üzerine gelişmeyi umuyorum. Steven Zipperstein, yüksek lisans kariyerim boyunca ve sonrasında ilham verici bir öğretmen ve fedakâr bir danışmandı; tarih sanatının yanında Yahudi tarihini de bir disiplin şeklinde kavramsallaştırmam konusunda beni derinlemesine etkiledi. Sarsılmaz desteği ve bilgeliği için sonsuz müteşekkirim.

Pensilvanya Üniversitesi'ndeki tarih lisansı danışmanlarım David Ruderman ve Benjamin Nathans'a da minnettarım. İkisi de önceki Osmanlı Yahudileri çalışmamı destekledi ve akademik Yahudi tarihi araştırmamdaki artan ilgimi besledi. Alandaki çalışmalarına devam etmem için beni yüreklendirdiler, bugün hâlâ önemli âlimane rol modeller olarak yardımcı oluyorlar.

Binghamton Üniversitesi Yahudi Araştırmaları Bölümünden daha destekleyici ve sorumluluk sahibi profesyonel bir çevre hayal etmek güç. Özellikle, bölüm başkanım Randy Friedman'a araştırma-bağılılıkla verdiği destek ve sunduğu zenginleştirici entelektüel çevre için teşekkür ederim. Allan Arkush, Jonathan Karp, Bat-Ami Bar-On ve Beth Burch'un rehberlikleri ve tavsiyelerinden; Assaf Harel ve Bryan Kirschen'le tartışmalarımızdan faydalandım. Lior Libman kıymetli bir meslektaş, sohbet arkadaşı ve dost oldu. Maja Dragojlović'e departmandaki müthiş yönetimi ve araştırma çalışmalarını kolaylaştırdığı için teşekkür ederim.

Böyle köklü bir Osmanlı araştırmaları geleneğine sahip bir kurumda çalışmak benim için büyük ayrıcalıktı. Kent Schull'a sadece çalışmama verdiği destek ve uzmanlığı için değil; sürekli işbirliği fırsatı sunduğu için de teşekkür ederim. Klasik ve Yakındoğu Araştırmaları Bölümünden Gregory Key'e önemli ve kalıcı yollarla araştırmamı kolaylaştıran Osmanlıca ve Modern Türkçe hakkındaki kapsamlı bilgisini benimle paylaştığı için minnettarım.

Bu projenin peşinden gitmeme imkân veren çeşitli hibeler için çok şanslıyım. Kitabın ilk aşamalarında arşiv araştırmaları ve dil öğrenimi için fon sağlayan Taube Yahudi Çalışmaları Merkezi ve Stanford Üniversitesi Tarih Bölümü'ne teşekkür ederim. Harpur Sanat ve Bilim Üniversitesi Yahudi Araştırmaları Bölümü ve Binghamton Üniversitesi İleri Çalışma Enstitüsü dünya çapında kaynak arayışımı kolaylaştırdı ve çalışmalarından yararlanmama izin verdi. Bu kitabı, Pensilvanya Üniversitesi'nde Herbert D. Katz Merkezi İleri Yahudi Araştırmaları'nın bir üyesi olarak tamamladım. Katz Merkezi'ne ve olağanüstü ekibine Osmanlı Sefarad Yahudileri çalışmam boyunca ufuk açıcı ve özenli bir entelektüel ortam sundukları için yürekten teşekkür borçluyum. Araştırmalarını ve içgörülerini "Modern İslam Bağlamında Yahudiler" konusunu çalışan Katz üyelerinin geniş grubuna çok müteşekkirim.

Projemin ortalarında Yahudi Araştırmaları Derneği Kadın Kurulu aracılığıyla Paula Hyman Öne Çıkan Akademisyenler Mentorluk Programı'na katılma ayrıcalığını yaşadım. Program boyunca, özellikle bana ilham veren Rebecca Kobrin'in rehberliği son derece kıymetli.

Bu kitap, çeşitli dillerde yazılmış ana kaynaklara dayandırılarak hazırlandı. Hahambaşına yazılan ciltler dolusu mektubun yanı sıra İzmir'in geniş cemaat arşivine erişmemi sağlayan Hadassah Assouline, Kudüs'teki Yahudi Halkının Tarihi için Merkez Arşivler'de araştırma yürüttüğüm seneyi fazlasıyla kolaylaştırdı. Günler boyu her kutyu, dosyayı ve sipariş ettiğim her *pinkas*'ı* inançla inceleyen tüm Merkez Arşivler personeline minnettarım. Eski elyazmalarının tozunu üzerinden silmenin heyecanını Merkez Arşivler'de deneyimledim ve *solitreo*** okumanın paleografik zorluklarını ve ödülleri keşfettim. Kudüs'te Ben Zvi Enstitüsü'nde Ladino materyallerini incelerken Dov Hacoheh çok kıymetli bir rehberlik sağladı. Ayrıca Jean-Claude Kuperminc'e de *Alliance Israélite Universelle*'deki araştırmalarımı kolaylaştırdığı için teşekkür ederim.

Ufuk Adak ve Nurçin İleri, diğer Osmanlıca kaynaklarda olduğu gibi İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin bulunması ve deşifresinde çok önemli katkı sağladı. Uzmanlıklarını paylaşma konusundaki yardımseverlikleri için minnettarım; Doğu Akdeniz'deki şehir hayatına dair süren sohbetleri ve ortak keşifleri sabırsızlıkla bekliyorum. Annie Greene, Osmanlı kaynaklarını çözmemde çok yardımcı oldu. Shiran Shevah ve Derek Vladescu'ya topladıkları çeşitli kaynaklar için; büyük ölçüdeki nüfus sayımı materyalini tablolayıp incelerken dijital beşeri bilimlerdeki eşsiz becerileriyle bana yardım eden Mark Davidson'a teşekkür ederim. Rachel Amado Bortnick'e kitap için görselleri belirlemedeki yardımları için minnettarım. Daisy Sadaka Braverman'a yıllar boyunca esirgemediği dil desteği ve çalışmama artan ilgisi için teşekkür ederim.

Birçok yerde sunduğum çalışmanın bölümleriyle ilgili çok mühim geribildirimlerden faydalandım. Yahudi Araştırmaları Derneği ve Ortadoğu Çalışmaları Derneği konferanslarının yanında, 2015 yılındaki Amerikan Tarih Derneği Yıllık Buluşması'nda Osmanlı Akdenizi şehir hayatı hakkındaki panele katıldığım için özellikle mutluyum. Konuşmacılardan Sarah Shields ayaküstü, kitabın kapsamlı bir şekilde yeniden çerçeveselendiren ve yorumlayıcı bakış açısını ateşleyen

* Çoğunlukla ortaçağda kullanılan Yahudi özerk birimlerinin kayıt tuttuğu defterler. (ç.n.)

** Sefarad alfabesi. (ç.n.)

sorusunu burada sormuştu. Doğu Sefarad diyasporasının sosyal tarihine heyecan verici yeni giriş noktaları geliştirmeme yardım eden Yahudi Tarihi Merkezi'ne, Cinsiyet ve Yahudi Tarihi hakkındaki çalışmamı Akademisyen Araştırma Grubu'na sunma fırsatı verdiği için müteşekkirim.

Meslektaşlarımla sohbetlerimde, özellikle Paris Papamichos Chronakis, Julia Phillips Cohen, Sidney Dement, Devin Naar ve Ronit Stahl sayesinde önemli içgörüler edindim. Nancy Berg'ün desteğine ve rehberliğine teşekkür borçluyum. En beklenmedik yerlerde beraber uğraşırken sadece sadık akıl hocalığını değil; aynı zamanda değerli dostluklarını da gösteren Hartley Lachter ve Jessica Cooperman'a kocaman bir şükran borcum var.

Stanford Üniversitesi Yayinevi dizi editörleri David Biale ve Sarah Abrevaya Stein'a müteşekkirim. Özellikle Sarah'ya sadece rol modelliği ve entelektüelliği için değil; taslağa zekice öneriler sunduğu ve birçok alanın kesişiminde yer alan bir tarihi yazmanın karmaşıklığı üzerine verdiği tavsiyeler için de teşekkür ederim. Eserin son halini sayısız yolla geliştirecek önemli geribildirimler veren isimsiz eleştirmenlerin yanı sıra Margo Irvin, Nora Spiegel, Anne Fuzellier Jain ve editörüm Marie Deer'e üretim süreci boyunca taslağa gösterdikleri dikkat ve özenli yönetim için minnettarım.

En derin şükran borcum aileme. En içten şükranlarımı ilk ve en önemli öğretmenlerim, ebeveynlerim Arleen ve Benzion Danon'a sunuyorum. Her zaman sevgi, destek ve cesaret kaynağı oldular; sabırla dinlediler, öneriler sundular ve sayısız taslak okudular. Yeteneğime duydukları güven, bu kitap ve bir akademisyen olarak gelişimim üzerinde ölçülemeyecek kadar etkilidir. Erkek kardeşim Eitan Danon, benimle sadece etkileyici tarih bilgisini paylaşmakla kalmadı; ayrıca Emily Danon'la birlikte vazgeçilmez eğlenceli karakterler oldular. Teyzem, Perla (Penina) Ladino metinleri deşifre etmeme ve sadece 19. yüzyılda var olduğu anlaşılan ve uzun süredir kayıp olan meslekleri araştırmamda bana şevkle yardım etti. Destekleri ve yüreklendirdikleri için Geoffrey ve Aviva Bock ile Vaşington'un genişletilmiş grubuna teşekkür ederim. Son olarak, bu projenin başlangıcından itibaren yanımda olan ve gelişimimi sabır, keyif ve

özveriyle takip eden kocam Eliav'a gönülden minnettarım. Eliav, benimle sadece İzmir sokaklarında Yahudi hayatının izlerini sürmedi. Sayesinde, İzmir Yahudileriyle yıllar boyu süren sayısız görüşmeler tek bir yerde toplandı ve şimdi Osmanlı Sefarad Yahudileri hakkında sandığımdan daha fazlasını biliyor. Sevgisi, yoldaşlığı ve teşviki beni ayakta tuttu. Çocuklarımız eşsiz bir neşe kaynağı olmakla kalmayıp bugünün geçmiş kadar, hatta belki de daha önemli olduğunu hatırlattılar.

Bu çalışmayı önceki soyadı Sazbon olan ve ismini taşıdığım bü-yükannem Dona Danon'a ithaf ediyorum. Ladinonun seslerini ve doğduğu şehir olan Osmanlı dönemi İzmir'i'nin kaybolmuş dünyasını bana gösteren kendisidir. Paylaştığımız özel yakınlığın değerinin farkındayım; bilgeliğinin yankılarının ve hikâye anlatıcılığının içe işleyen hediyesinin her sayfada anlaşılacağını umuyorum.

GİRİŞ

1899 yılında Osmanlı dönemi İzmir Yahudi cemaati, neredeyse duraklama noktasına gelmişti. Abraham Palacci'nin ocak ayındaki ölümüyle hahamlık gücü otuz yılı aşkın bir sürenin sonunda ilk defa devredilmiş; böylece halef atanmasının peşi sıra çıkan kargaşayla, cemaat yönetimini uzun süredir rahatsız eden bir dizi problem de cemaati kutuplaştırmıştı. En tartışmalı mesele yerel kaşer et endüstrisinin yönetimiydi; cemaat gelirinin büyük kısmı, *gabela* olarak bilinen satış vergisinden geliyordu. Rakip gruplar; yeni hahambaşının sistemi iyileştirebilmesi, verimsizliklerini giderilebilmesi ve yükünü adil bir şekilde dağıtabilmesi için birbiriyle yarışan fikirler geliştiriyordu.

İlkbaharda, dönem İzmir'inin en uzun soluklu Ladino gazetesi *La Buena Esperanza*'da o sıralar cemaatin dilinde dolaşan, dini kasaplara, namı diğer *shohatimlere** yapılan ödemeyi konu alan "Simon" ile "Reuben" arasında geçen kurgusal ve yarı Talmudik bir tartışma yayımlandı. Simon, geleneksel sistemi değiştirmeye şüpheyle yaklaşsa da Reuben halihazırda kasapların, cemaatin kasaplarını tekeline aldığı konusunda ısrarcıdır. Aralarındaki tartışma uzun sürer:

S: Fakat bu [dini] kurallara aykırı.

R: Yalvarırım, yeter! Kurallar eskiden kondu. Artık halkımız fakir. Halkımız geçinemezken bir de başkalarına yardım etmek için mi ölsün?

* otoritesinin gıda olarak kullanılacak hayvanları Yahudi yasalarına göre kesmek için görevlendirdiği kişi. (ç.n.)

S: Bu yeni bir şey değil ki. *Shohatim* önceden beri vardı, bundan hiçbir zaman şikâyet etmedik. Şimdi ne değişti de bu iyi insanlarla kavga edeceğiz?

R: Bu fenalığın pek eski olduğu doğru. Onlarla şimdi kavga ediyorsak bunun nedeni [olayların] kontrolden çıkmasıdır! Hangisini tercih edersin? Halkı sömürmelerini, yılda yüz bin kuruştan fazlaya mal olmalarını, çatışma çıkarmalarını ve dediği gibi halkı kışkırtmalarını mı? Şimdiye kadar buna müsamaha gösterdik fakat bundan sonra onlarla hiçbir şey yapmak istemiyoruz!¹

Reuben'in konumunun ana eksenini, farkında olduğu değişen sosyo-ekonomik gerçekliktir. Gerçekten de şehrin erken modern döneminde büyük ölçüde zenginleşen ve İzmir'in 17. yüzyılda ileri gelen bir liman kentine dönüşmesinde önemli rol oynayan Osmanlı dönemi İzmir Yahudilerinin istikrarı, 19. yüzyıla gelindiğinde küresel ve yerel faktörler nedeniyle önemli ölçüde bozulmuştur. *La Buena Esperanza*, yukarıdaki diyalogu 1899'da yayımladığında İzmir Yahudileri bir zamanlar olduğu gibi gümrük memuru, vergi mültezimi ve çevirmen değil; manav, terzi, seyyar satıcı ve dilencidir. Düşüşleri öylesine hazin olmuştur ki 19. yüzyılın sonlarında İzmir'deki Yahudi cemaatinin yaklaşık üçte biri yaşamlarını ancak hayır kurumlarının yardımlarıyla sürdürür.²

Yine de bu kitapta gösterildiği gibi Reuben'in Yahudi yoksulluğuna dair yorumundaki en önemli unsur, yoksulluğun yaygınlığı ya da 19. yüzyılda şiddetlenmesi değil; *agora*, yani "şimdi" ile *otros tiempos*, yani "başka zamanlar" arasındaki derin çatlakta yer almıştır. Reuben'in *agora*'nın temel farkını kavrayışı ve İzmir *shohatimi* gibi çok eski problemlere yeni çözümler getirebilmesi çok sayıda varsayıma dayanır. Reuben'e göre İzmir'in yoksul Yahudileri, toplumsal meselelere müdahale edebilen ve kendilerini koruyabilen bir topluluktur. Topluluk, menfaatlerini, suiistimalleri kontrol etmekle kalmayıp geleneksel dini otoriteye de kalıcı meydan okuyabilecek yeni bir varlık olan *el puvliko*'yla ifade eder. Dahası, Reuben'in apaçık öfkesi 1899 yılı *agorasının* yoksulluğu yeniden ele almanın artık zorunlu olduğunu söyler ki bu da yoksulluğun önlenemeyen artışının ve yayılışının, istenmemekten öte katiyen kabul edilemez olduğunu gösterir.

Kitabın esas iddiasına hayat veren, Reuben'in modern çağın bu tür sosyal hiyerarşileri ve ilişkileri yeniden düzenleyiş biçimini nasıl anladığıdır. 1899'dan itibaren, İzmir Yahudi cemaatindeki belirgin yoksullaşma, orta sınıfın yerel zaferleri ve yoksulluğu sosyal bir hastalık olarak yeniden kategorize eden modern tutumlarla epey çelişmeye başlar. İzmir Yahudilerini bir dizi modern reforma sevk eden, yoksulluğu toplumda doğal, kabul edilebilir ve hatta dengeleyici bir güç gören, yüzyıllardır süregelen dünya görüşünden kopuş olduğunu savunuyorum. Yahudi liderler, bir araya gelerek dilencileri sokaktan uzaklaştırma, bağış paralarını toplama ve dağıtma işini yeniden düzenler. Yoksulluğa karşı mesleki kurslar, çıraklık programları, mesleki temel eğitim gibi bir dizi girişim bulunur. Cemiyet; hayatında, evlerde, boş zamanlarda ve hayırseverlikte burjuvaziye özgü bir biçimi benimsemeye başlar.

Cemaat liderleri, cemaatin sosyoekonomik çöküşünü zayıflık ve çürüme kaynağı olarak görür. Oysaki bu kitap, İzmir'in yoksul ve alt sınıflarının artan gücünün ve öz farkındalığının, İzmir *kehillah*'ının ya da sıklıkla *kolelut* diye anılan yarı özerk Yahudi cemaati yapısının yeniden tasavvurunu hızlandırışını resmederek bunun tersini kanıtıyor. Yahudi özerk yönetiminin iki kritik ögesi, yani finansal yapılar ve liderlik yapılarıyla "ilerleme"nin, toplumsal hiyerarşileri modern bir çerçevede yeniden düzenlenmek zorunda bırakışını inceliyorum. Kitapta, cemaatin en kritik ve giderek daha tartışmalı gelir kaynağı olan ve yoksullara ağır yük getiren kaşer ete uygulanan azalan oranlı *gabela* satış vergisinden kurtulma çabalarının izi sürülüyor. Yoksulların ve işçi sınıfının ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilecek rasyonelleştirilmiş tüzükler ve temsili meclisler ele alınırken servet sahipleri ile hahamlar arasındaki eski ancak bozulan ittifak yeniden inşa ediliyor. Tüm bu girişimlerin temelinde, kitapta da gösterildiği gibi, *el puevlo*'nun ya da "halk"ın ihtiyaçlarının genişleyen modern bir "haklar" dağarcığına başvurularak sürekli tartışıldığı canlı ve güçlü bir Ladino kamusal alanının evrimi yatıyor.

Bu vaka çalışmasındaki sosyoekonomik faktörlerin değişimin ana unsuru olduğu vurgusu, bizi modern Yahudi tarihi araştırmalarında uzun süredir geçerli olan varsayımları yeniden değerlendirmeye

itiyor. Diğerlerinin yanı sıra asimilasyon, kültürleşme, entegrasyon, sekülerleştirme gibi egemen kavramsal paradigmlar büyük ölçüde modern Avrupa'daki Yahudi deneyimi üzerine kapsamlı düşüncelerinin entelektüel mirasıdır. Avrupa toplulukları birçok açıdan farklılık gösterse de Avrupa'daki Yahudiler sık sık ulusdevletler ve imparatorluklar boyunca dinlerinin ve kültürel farklılıklarının bir şekilde modern çağla uyumsuz olduğu düşüncesiyle yüzleştiler. Diğer yönetimlerin yanı sıra mutlakiyetçi Rus İmparatorluğu'ndan henüz kurulan Alman ulusdevleti ile seküler Fransız Cumhuriyeti'ne kadar, Avrupa Yahudileri bir nedenle "evrensel" ve "yerel" arasındaki bitmek bilmeyen gerilimden (ki sayısız yolla müzakere ettikleri bir gerilimdi bu) kaynaklanan homojenleştirici bir baskıyla uğraştı.

Osmanlı dönemi İzmirli cephesinden bu kategoriler pek açıklıyıcı değildir. Hiç durağan sayılmayan, şeri hukukun Osmanlı yorumuna yansıyan egemen sosyal hiyerarşi; imparatorluğu tanımlayan derin etnik ve dini farklılıklarla birleşerek farklılıkların hoş görüldüğü, hatta buna dayandığı sosyal bir yapı yaratır.³ Dinsel ve etnik farklılığın meşrulaştırılması, Tanzimat dönemi Osmanlılığı ve Jön Türkler'in anayasa tutkusu gibi diğer ortak aidiyet biçimlerini geliştirme çabalarına rağmen ve üstelik onlarla birlikte 19. yüzyılda da devam eder.⁴ Yunan ve Ermeni komşularının aksine, Yahudilerin Osmanlı topraklarındaki konumu Avrupa'yı kasıp kavuran çeşitli milliyetçilikler yüzünden karmaşıklaşmadığından bu süregiden olumluluk onlar için özellikle geçerlidir. 1908 sonrasında Siyonizmin ortaya çıkışı tartışmalara yol açsa da Osmanlı Sefarad toplumu için Yahudi milliyetçiliği; daha çok kültürel ve dini güçlenmede araç gibi kullanan taraftarlarınca da sık sık imparatorluğun çıkarları lehine sunulur.⁵ Osmanlı tarihinin uzun geçmişi boyunca Yahudi ayrımı hiçbir zaman meşruiyet kazanmaz.

Bu kitapta da kanıtlandığı gibi, bu durum farklı birtakım sorular gerektirir: Yahudilerin ayırt edici özellikleri tamamen sıradanlaşsa ne olur? Yahudilerin toplumsal özerkliği hoşgörüle karşılanmakla kalmayıp onaylansa, güçlense, hatta modern çağın bir gereği kabul edilse ne olur? "Yahudi sorunu" ortadan kalksa ne tür değişiklikler olur? İzmir Yahudilerini 19. yüzyılın ortalarından imparatorluğun

sonuna dek sokakta ve pazarda, evde ve sinagogda takip eden Osmanlı dönemi İzmir manzarası bu Sefarad cemaatinin modern çağla karşı karşıya gelmesini etkileyen en önemli şeyin Yahudilik değil; yoksulluk ve sınıfa yönelik yeni tutumlar olduğunu öne sürüyor.

Kökenler

İzmir Limanı, Osmanlı İmparatorluğu'na resmen 1424'te katılmışsa da yerel ve uluslararası koşulların birleşmesi onu başlıca bir antrepo haline getirene dek bir asrı aşkın süre boyunca ön plandadır. On yedinci yüzyılın başlarında Avrupalı tüccarlar Bursa, Halep ve İskenderiye arasında uzun zamandır işleyen Baharat ve İpek Yolu'nun etrafından dolaşmayı başarır. Yerel pazarlarının azalmasıyla bir araya gelen Osmanlı tüccarları, İzmir'in zengin Anadolu hinterlandındaki tarım ürünleri arasında dikkat çekici alternatifler bulur. İstanbul, geleneksel olarak İzmir'i uluslararası ticaret merkezi değil de daha çok başkenti tedarik eden bir merkez görse de Celali İsyanları diye bilinen bir dizi kırsal bölge ayaklanmayla merkezi otorite önemli ölçüde zayıflayarak taşra ileri gelenlerinin üzerindeki hâkimiyetini kaybeder. Bu sebeple devlet; 17. yüzyılın başlarında bölgeye gelen Hollandalı, İngiliz, Fransız ve Venedikli tüccarlara çok az müdahale edebilir. Korunaklı bir körfezde yer almanın avantajıyla İzmir Limanı, 1640 yılı itibarıyla bölgedeki Avrupa ticaretinin merkezi haline gelir.⁶

Yahudiler antikçağdan beri Batı Anadolu'ya dağılmışlarsa da İzmir'deki Yahudi toplumu dair 1605'e dek somut resmi bir delil yoktur.⁷ Avrupalı tüccarlar, Rumlar ve Ermeniler gibi Yahudiler de ekonomik canlanmaya dahil olmak için limana akın eder. İlk Yahudi göçmenler, İzmir'e Batı Anadolu'daki civar bölgelerden gelir; onları 16. yüzyıl sonlarında tekstil endüstrisinin batmasıyla dikkate değer sayıda Yahudi işçinin başka yerlerde fırsat aramaya itildiği Selanik izler.⁸ Avrupalı Levanten ticaret şirketlerinin canlı aktiviteleri de ticari bağlantıları bilinen ve sık sık konsolosluk himayesinden yararlanan Portekiz Yahudilerinin şehre göçünü kolaylaştırır. On altıncı yüzyılın sonlarında Osmanlı kayıtlarında İzmir'de Yahudi vergi mükelleflerinden bahsedilmese de 1661'de yapılan sayıma göre şehirde 271 Yahudi hane bulunur.⁹